

BELOVÁRI Anita

Szent István Egyetem, Kaposvári Campus
Társadalom- és Kultúratudományi Intézet
Társadalomtudományi Tanszék
Kaposvár, Magyarország
Belovari.Anita@szie.hu

A KATOLIKUS NŐI RENDEK SZEREPVÁLLALÁSA A SZOCIÁLIS ÉS NÉPNEVELŐ MUNKÁBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT MAGYARORSZÁGON

**Uloga katoličkih ženskih redova u socijalnom i narodnom
obrazovanju između dva svetska rata u Mađarskoj**

**The Role of Catholic Women's Orders in Social and Popular
Education Work between the Two World Wars in Hungary**

Az 1891-ben kiadott *Rerum Novarum* című pápai enciklika születése jelezte az egyházi téren is felélénkülő érdeklődést a társadalom alsóbb rétegeinek szociális helyzete iránt. Hatása a két világháború közötti, magyar „neobarokk” kulturális környezetben erősen érzékelhető volt a katolikus egyház gyakorlatában is, a paternalista Horthy-kormányzat támogatásával, amely a segítségnyújtás gondolatát kiegészítette a kötelességek hangsúlyozásával, hogy a hatalomhoz hű, stabil társadalmi háttérrel teremtsen magának. Emellett a nőkkel kapcsolatos narratíva is változott a korszakban. A tanulmány célja, hogy feltárja: a katolikus fellendülés által életre hívott új típusú – szociális alapvetésű – női szerzetesrendek programjában hogyan jelenik meg ez az összetett program, különös tekintettel a nőtársadalomra, mint célközönségre. A választ a szerző primer és szekunder dokumentumok elemzésével remélte megtalálni. Elhivatott női közösség képe rajzolódik ki, amely komoly erőfeszítéseket tett a szociális hátrányok enyhítésére, hagyományos és új módszerek használatával, mint például a korszakban nagy hangsúlyt nyert népművelés.

Kulcsszavak: vallási szervezetek, női rendek, szociális munka, népművelés, Horthy-korszak

Közismert, hiszen már a korszak gondolkodói előtt is nyilvánvaló volt, a katolikus egyház aktivitása és ezzel párhuzamosan a vallásos élet elmélyülése pregnánsan rányomta bélyegét a Horthy-korszakra¹ Magyarországon. Nem kétséges, hogy ez köszönhető volt a kormányzat támogató magatartásának és a nagypolitikai szintre emelt „keresztény-nemzeti” gondolat uralmának is.

Ugyanakkor a vallásos nőszervezetek által felvállalt szerepkör változáson ment keresztül a 19–20. század fordulóján, amely átalakulásban szerepe volt a radikális nőmozgalmak hangsúlyosabbá válásának. Az egyházi társadalmi szervezetek nem vállalhatták fel, hogy a laikus és puritán erkölcsi felfogásukkal egyáltalán nem összeegyeztethető felfogást valló nőszervezetek „elhódítsák” a nőtársadalom civil szférában aktív tagjait. Ugyanakkor az új társadalmi kihívások is ösztönzőleg hatottak a már meglévő vallásos jótékonyági szervezetekre. Az új szociális problémák válaszra készítették az egyházat is, hiszen arra XIII. Leó pápa is reagált az 1891. május 15-én kiadott *Rerum Novarum* kezdetű enciklikájában, amely szerte a világon szabad utat nyitott a keresztényszocialista mozgalom előtt. Az új gondolat első méltatója Magyarországon Prohászka Ottokár volt, aki az új század vezéreszményeként a keresztényszocializmust jelölte meg. Széles körű elterjedését azonban Giesswein Sándor győri prelátus kanonoknak köszönhetette, aki megadta a keresztényszocializmus kifejezés magyarországi definícióját (Gergely 2007), és 1903-ban útjára indította a mozgalmat, amely kétségkívül a nőszervezetekre is hatott.

Az új típusú szociális jótékonykodás – mint feladat – élénkítőleg hatott a szervezetekre is, amelyek a katolikus egyház felügyelete alatt a nőket tömörítette.

A hölgyek szervezése több vezérlőelv mentén zajlott. Lehetséges volt a betagozódásuk életkor szerinti csoportokba. Különösen jellemző volt ez a fiatalabb korosztály esetében. Néhány jelentősebb szervezet: Katolikus Leányok Országos Szövetsége (KLOSZ), Katolikus Leánykörök Országos Szövetsége (KALÁSZ) és a Dolgozó Leányok Országos Szövetsége (D. L.).

A másik lehetséges besorolási szempontot a foglalkozás jelentette. Így működött a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, amely jótékonykodással foglalkozott; 1906-ban az egyház kísérletet tett a munkásnők megszervezésére is, amely célt a Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesülete szolgált volna, de működése sikertelen, csak formális volt. Sikeresebb szervezetnek számított a Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Országos Szövetsége, amelyben azonban a gyakorlati szervezőmunkát nem világiak, hanem a Szociális Testvérek Társaságának szerzetesnői látták el. A szövetség munkálkodása lelki-erkölcsi és gyakorlati szociális segítségnyújtásra irányult. Ez a mindennapokban vezetőkép-

¹ 1920–1944

ző tanfolyamok tartásában, tanulmányi napok és kirándulások szervezésében öltött testet. Mégis a legjelentősebb tevékenységük a tagjaik számára létesített otthonok fenntartásában nyilvánult meg, amelyek említésre méltó szerepet láttak el a második világháború alatt a Szociális Testvérek Társaságának főnöknője, Slachta Margit aktív szerepvállalásával fémjelzett zsidómentő akciókban.² A szövetség saját lapot is kiadott, közlönye a *Dolgozó Leány* volt (Gergely 1997).

A 20. század eleje fellendülést jelentett a szoros kötelékben élő szerzetesrendek működésében is, bár a szerzetesi reneszánsz valójában a két világháború között következett be, határozott összefüggésben a katolikus „neobarokk”-kal. A szoros szerzetesi kötelékben élő rendek mellett virágoztak a kongregációk és a szolidaritások, amelyekben a tagok egy része nemcsak hogy nem élt szerzetesként, de sok esetben családja volt. A női rendek száma is megnövekedett, ahogy a résztvevők létszáma is. A korszakban 41 női rend működött, amelyből 12 volt magyar alapítású. A 12-ből 1 alakult a 19. század végén, 1 a 20. század elején, 2 a két világháború között, 10 pedig középkori rendek újjászerveződése volt. Ami a létszámokat illeti: 1920-ban 232 zárdában 3288 apáca élt, míg egy 1950-es adat 454 zárdában 10 213 (Gergely 1997) apácáról tudósít, azaz, míg a rendházak száma körülbelül megkétszereződött, a női szerzetesek létszáma megháromszorozódott. Sok esetben ezek a rendek egy-egy férfi rend női ágaként jöttek létre, vagy egyszerűen csak férfi rendek működtették őket. Megkönnyítette a női rendek működését, hogy többségük nem pápai alapítással született, hanem egyszerű egyházmegyei jóváhagyással. Ebben az esetben elegendő volt, ha néhány vállalkozó kedvű hölgy kinyilvánította alapító szándékát, szabályait egy ahhoz értő egyházi személy megszerkesztette, az illetékes területi ordinárius pedig jóváhagyta. Ami a rendek profilját illeti: a hagyományos szerepvállalás mellett, mint az oktatás, nevelés és betegápolás, most új típusú feladatokat is felvállaltak ezek az egyházi csoportosulások, mint például a társadalmat sújtó szociális kérdések megoldására tett próbálkozások és a közéleti szerepvállalás.

Az új alapítású rendek közül, amelyek vállalásaikban is az új típusúakhoz kötődtek, a legjelentősebbek a Szociális Missziótársulat és a Szociális Testvérek Társasága volt; mindkettő egyéni kezdeményezésre jött létre.

A Szociális Missziótársulat (Societas Missionis Socialis)

A 19. század végén a hagyományos női jótékonykodás új utakra lépett, amelynek meghatározója a szervezett szociális munka gondolata volt. E mozgalomnak egyik vezéralakja volt gróf Pálffy Pálné Károlyi Geraldine, aki külföldi utazásai

² Ezekben az akciókban a testvérek akár életveszélyt is vállaltak. Így vesztette életét például Salkaházy Sára nővér, akit a nyilasok 1944. december 27-én lőttek a Dunába néhány védencével együtt.

alatt tanulmányozhatta a Magyarországhoz képest már előrébb járó nyugati szociális-karitatív munkát. Ennek hatására indította be itthon saját kezdeményezését. Első lépésként 1896-ban megszervezte az első patronázscsoportot dohánygyári munkásnőkből, amely már a következő évben szervezeti formát váltott: létrejött a Katolikus Munkásnők Védőegyesülete. A résztvevők tevékenysége kitért a vallásos nevelésre, előadásokat, könyvtárakat szerveztek, házimunkát oktattak, szükség esetén anyagi segítséget nyújtottak „patronáltjaiknak”, és a konkrét segítséget testesítette meg 74 ágyas otthonuk, amelyet a Bakáts téren üzemeltettek (Udvardy 2014).

1899-ben az elnevezés Katolikus Nővédő Egyesületre változott, amely immár alapszabályában fogalmazta meg a következő sarkalatos feladatokat: „...a női társadalomnak kenyérkeresettel foglalkozó tagjaiban a valláserkölcsi szellemet fenntartani, továbbfejleszteni és őket úgy szellemileg, mint anyagilag támogatni” (Mona 1997, 24). A köznyelvben az e szellemben megszervezett segítő csoportok patronázs néven gyökeresedtek meg.

Az időközben az aktív korból egyre jobban kiöregedő grófnő segítőt keresett maga mellé, és közülük is kiemelkedett Farkas Edith, aki 1902-től volt közvetlen munkatársa, majd 1908-tól gyakorlatilag már ő vezeti az időközben Országos Katolikus Nővédő Egyesület nevet felvett mozgalmat, amely névváltás kétségtől jelzi a tevékenység földrajzi értelemben vett kiszélesedését, országossá válását. Farkas Edith aztán a munkát még 1908-ban egyházi szellemiségbe helyezte át; november 19-i keltezéssel létrehozta a Szociális Missziótársulatot. „Indulásakor a missziótársulat még nem volt szerzetesrend, hanem a szerzetesközösség és a világiak között helyet foglaló egyházi szervezet, ma úgy mondánánk, hogy apostoli életre egyesült közösség” (Balogh 2009).

Az új kongregáció eszmeiségére hatással volt Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök szociális útmutatása, így áttételesen a *Rerum Novarum* iránymutatása is. A szervezet alapvetése volt, hogy a nők helye és szerepe megváltozott a társadalomban, ami jelentős problémák képződésével járt együtt – ez egyértelmű utalás a női munkavállalás és a jelenséggel járó általános visszasságok jelenlétére –, amely problémák megoldására immár nem kielégítőek a hagyományos jótékonykodás eszközei. Ehelyett – illetve inkább emellett – a nőkérdéssel foglalkozó hivatásos és – ami talán még fontosabb – képzett nővérekre van szükség. A nagy újdonságot tehát – a hagyományos munkásnőgondozás mellett – a szociális képzés megjelenése jelentette, amelyet a rend 1912-ben hivatalosan is felvett feladatai közé.

Szabályzatukban az első pont a katolikus egyházhoz való erőteljes kötődésüket hangsúlyozza: „Részt veszünk az Egyház szociális küldetésében, ami magában foglalja a társadalom sokrétű szükségleteit, s melyek szociális, vallá-

si, gazdasági, környezeti, valamint kulturális és politikai körülményekből származnak.” Ugyancsak a vallásos lelkületet igazolja a 3. pont: „...a bencés szellem készített bennünket az állandó szívbeli megtérésre, az ima és szeretet szellemére, és mindannak a pozitív értékelésére, ami az életet előmozdítja: a liturgikus és egyházas lelkületre [...] a Szentlélekben való öröme.” A fő célkitűzés, a hivatásos szociális munkások képzését a 4. pont fogalmazza meg: „Hivatásos és képzett munkásokat adunk az Egyháznak és a társadalomnak, akik szociális, társadalomerkölcsi, közgazdasági, közegészségügyi, kulturális, nőmozgalmi és közéleti területen munkálkodnak.” A 7. pontban a rend a korszerűséget vállalja fel: „A korszerűséget életünk minden területén ki kell fejeznünk: közös imánkban, istendicséretünkben, szolgálatunkban és életmódunkban. Érzékenyen figyelünk az idők jeleire, igyekszünk alkalmazkodóak és rugalmasak lenni, de ugyanakkor merészen szembeszállóak, amikor az Evangélium szelleme azt követeli” (Puskely 1998, 1260).

A rend első anyaházát Szikszón rendezte be Fischer-Colbrie Ágoston kassai püspök támogatásával. Formailag tehát kongregációként működtek bel- és kültagokkal. A beltagok 3-as szerzetesi fogadalmat tettek (nem nyilvános, csupán magánfogadalmat), és szerzetesi közösségben éltek, amelynek megfogalmazott célja a felebaráti szeretet munkálása volt. Szabályzatukban a bencés regulát követték, egyenruhájuk kék ruha és fátyol volt, ezért a köznyelvben „kék nővérek”-nek is hívták őket. A kültagok szociális képzést kaptak, és világi életet élve vehettek részt a rend karitatív tevékenységében.

1923-tól terjedtek el igazán vidéken. Tevékenységük konkrét keretei a teljesség igénye nélkül: „népgondozási” munka, rossz útra tévedt leányok rehabilitációs otthonainak működtetése, kórházi és fogházmisszió ellátása, gyermek- és családvédelem. E működésük folytán 18 börtönnel, 22 kórházzal és egy menedékházzal (Puskely 1998) kerültek kapcsolatba. Országos szinten foglalkoztak szeretetházak, népkonyhák, árvaházak, napközi otthonok, gazdasszonyképzők, szociális iskolák működtetésével vagy támogatásával. Lapjuk volt a *Keresztény Nő* és könyvkiadással is foglalkoztak, emellett részt vettek a liturgikus mozgalomban.

1933-ban 150 beltag és 10 000 kültag, 1943-ban 200 beltag és 37 000 kültag (456 csoportban) vett részt a munkájukban (Gergely 1997).

A rendet – hasonlóképp a többi szerzetesrendhez – 1950-ben feloszlatta a kommunista hatalom, egy 1948-as adat szerint ez 202 nővért, 20 rendházat, 1 kórházat, 1 óvodát és 20 szociális intézményt érintett közvetlenül (Balogh-Gergely 1996).

A Szociális Testvérek Társasága (Societas Sororum Socialum) és Slachta Margit

E rend működésének vizsgálata elválaszthatatlan Slachta Margit tevékenységének és eszmeiségének említése nélkül, annál is inkább, mivel áttételesen, illetve érintőlegesen maga a szervezet létrejötte is erősen kötődik az ő személyéhez.

Slachta Margit alapító tagja volt a Szociális Missziótársulatnak, azonban felfogása annyiszor és annyiban ütközött a főnökasszony, Farkas Edith által követésre méltónak talált szellemiséggel, hogy a szakítás, amely végül kettejük között bekövetkezett, nem okozhatott különösebb meglepetést a környezetükben. Ha röviden össze akarjuk foglalni nézeteltérésük lényegét, talán három pontra kellene kitérnünk. Az első és legtriviálisabb, hogy mindketten igen erős egyéniségű, kiemelkedő vezetői képességű hölgyek voltak, amely tulajdonságok már kölcsönös bizalmatlansághoz vezethetnek. A második szempont politikai elkötelezettségük eltérő volta. Farkas Edith a kormányzóhoz és családjának szűk köréhez tartozott, a szabad királyválasztók pártján állt, és több esetben igyekezett munkatársait is ebbe az irányba presszionálni, míg Slachta meggyőződéses legitimista volt. Végül nem szabad figyelmen kívül hagyni a személyiségükben meglévő alapvető különbségeket: Farkas Edith a kongregáció kettős (világi és egyházi) jellegéből mindig az egyházi, lelki szellemiséget tartotta elsődrendűnek. Ez esetenként komoly torzulást okozott a rendnek a szabályzatában megállapított elveihez képest. Hiszen a kettős arculatban aránytalan hangsúlyokat nyertek az inkább a hagyományos szerzetesi közösségeket idéző újítások, amelyeket 1913-ban vezettek be, amikor Farkas Edith Szilágyi Oszkárt, a konzervatívizmusáról és szigoráról híres trappista rend tagját tette meg a rend vezető lelki atyjává. Végül – a panaszok hatására – az egyházi fensőbbség szüntette meg az értelmetlen szigort, utasítva Farkast az eredeti állapotok visszaállítására. 1921-ben azonban újabb kísérletet tett a „mélyebb lelkiesség” meghonosítására a rendben, ez esetben Bíró Ferenc jezsuita atya befolyása érvényesült, amely határozott visszalépést jelentett a közéletiségtől, így előállt a közvetlen kiváltó ok, amely a világ felé jóval nyitottabb – időközben politikai szerepet is vállalt – Slachta Margitot és követőit végképp eltávolította a Missziótársulattól, és új kongregáció létrehozására ösztönözte őket, amely a Szociális Testvérek Társasága nevet kapta.

A kiválásban döntő szerepe lehetett Slachta közéleti szerepvállalásának is. Ő olyannyira nem zárkózott el a politikától, hogy egyenesen kívánatosnak tartotta és népszerűsítette a nők közéleti tevékenységét. Több cikke is megjelent a női érdekképviselétről és választójogról, a nőoktatásról. Amint lehetővé vált és a nők választókká és választhatókká váltak, a lehető legaktívabb szerepet vállalta a politikában is, azaz a KNEP színeiben indult az 1920-as választásokon, és – elsőként a nők közül – mandátumot is szerzett. 1920 és 1922 között 67 nagyobb

témakörben 28 beszédet mondott (Balogh 2009). Ez a tevékenység azonban már nyilvánvalóan sok volt a katolikus egyház számára, amely szerzetesnői szerepvállalását nem így képzelte el. Maga Csernoch hercegprímás is megróttta e nyilvános munkájáért. Így feltételezhetjük, hogy a Missziótársulathoz való kiválásának nemcsak a rend vallásos elmélyülése volt az oka, hanem az is, hogy Farkas Edith 1922-ben megtiltotta Slachtának a következő választáson való indulást. Így hát Slachta Margit önálló szervezetet hozott létre. Utóbbi verziót támasztja alá a bejegyzés a Társulat 1928-as 20. évi jubileumi emlékkönyvében: „Ugyanekkor jár le az első magyar nemzetgyűlési nőképviselő: Slachta Margit nővér mandátuma, melynek újabb vállalását az Alapító Főnőknő nem engedélyezi. Slachta Margit a mellé beosztott nővérekkel együtt a szociális munka elengedhetetlen feltételének tartván a parlamenti működést, ugyanez év májusában több társával együtt a Társulatot elhagyja” (Sz. n. 1928, 16).

Ami Schlachtának a nők jogairól és hivatásáról való hitvallását illeti, nézeteit „keresztény feminizmus” elnevezés alatt hirdette. Ennek lényegét – összevetve a radikális feministák felfogásával –, a következőképp foglalta össze, s ezzel mintegy legitimizálta irányzatát a radikális nőmozgalmakkal szemben (Mona 1997, 48).³

Mit akar a radikális feminizmus?	Mit akar a keresztény feminizmus?
1. Több önrendelkezést a családban, a nő személyét, vagyonát, gyermekeit illetően.	1. Ugyanazt, de a jogok mellett hangoztatja a kötelességeket is.
2. A közügyek intézésére határozott befolyást.	2. Ugyanazt, de a nyilvános működés mellett sokra becsüli, sőt nélkülözhetetlennek tartja a csöndes, rejtett gyökérmunkát, mely a családtagok lelki erőforrásainak egyike.
3. A politikában a választójogot, a nemzetek világszövetségének megalakítását és a kötelező nemzetközi bíráskodást.	3. Ugyanazt, de ellene van az anarchiás békének, és vallja, hogy a haza érdekeit akár az élet árán is megvédeni érény.
4. Az emberi jogoknak általában való kiterjesztését.	4. A jog kiterjesztését úgy akarja, hogy a társadalmi élet rendje és biztonsága fel ne bomoljon. A nők sajátos érdekeit nem szakítja ki az emberiség összességének érdekeiből, mert az élet nem csak öncél.

³ Eredetileg a *Magyar Nő* 1918. márciusi címlapján, jelöletlen cikk.

5. A leányoknak a fiúkével egyenlő szakképzést és minden pályának megnyitását a nők számára.	5. Sürgeti a megfelelő pályák megnyitását nők számára: de nem feledkezik meg a nők speciális életfeladatairól, értékeinek, sajátosságainak védelméről sem.
6. Gazdasági tekintetben a kenyérkereső nő helyzetének javítását és egyenlő munkáért a férfakkal megegyező díjazást.	6. Ugyanazt, de az e célból való szervezkedést nem engedi a vallási és erkölcsi élet aláadásával összekötni.
7. A gyermekmunka kiküszöbölését.	7. Ugyanazt.
8. A nő idejének felszabadításáért és a gazdasági előnyökért közös konyhát és közös gyermeknevelő helyeket.	8. Ezzel a gépies megoldással szemben védi a családi élet melegségét és zártságát, mint amely egyedül alkalmas az erkölcsiség, szeretet és egyéni gyermeknevelés biztosítására.
9. A női speciális tulajdonságot, az anyai lelkiületet és az altruizmust belevinni a közéletbe.	9. Ezt is akarja, de többet akar, mint a sokat hangoztatott altruizmus: krisztianizmust akar.
10. A pozitív vallásosság kiküszöbölésével a liberális és materialista irányzat érvényesülését.	10. Az individualizmus túlhajtásának leküzdésével a keresztény világnézet diadalát.

A radikális feminizmussal szemben, amely elsősorban a jogokat célozta meg, a keresztény feminizmus a kötelességeket hangsúlyozta: a nő kötelességeit a családjával, nemzetével, egyházával szemben.

Visszatérve az 1923-ban alapított Szociális Testvérek Társaságához: legjelentősebb különbség a Missziótársulattal szemben, hogy a karitatív és szociális tevékenység mellett hangsúlyozottan nyitottak voltak a közélet felé is, bár ezt konstitúciójukban kevésbé hangoztatták, annál inkább az egyház által „engedélyezett” feladatköröket:

... a Társulat munkaprogramja kiterjed különböző, az Egyház által engedélyezett korszerű, az idők parancsolta vallásos és szociális-karitatív missziós munkákra, amilyenek: nőknek és leányoknak vallásos, szociális, karitatív képzése és erre a munkára való szervezése; liturgikus apostolság; zárt és nyilvános lelkigyakorlatok rendezése; egyházközségi munka; Katolikus Szociális Iskola; népművelés; nő- és családvédelem; ifjúság- és gyermekvédelem; szegényügy; munkásnő ügy; népgondozás (falu-, tanyamisszió); kórházmisszió, fogházmisszió, menhelymisszió (Puskely 1998, 1258).

Szabályzatuk szintén a bencés regulán alapult; ruházatuk a Missziótársulat kék egyenruhájával szemben sötét színű volt, elnevezésük innen: sötét testvérek. Tevékenységük külföldre is kiterjedt: az 1940-es években 6 ország 25 városában látták el önként vállalt feladataikat. 1946 és 1951 között Sanghajban is működtek missziót. 1948-as adatok szerint a rend 140 beltaggal rendelkezett 22 rendházban, és 22 szociális intézményt felügyeltek (Balogh–Gergely 1996). Ugyanebben az évben a rend Buffalóba, az Amerikai Egyesült Államokba helyezte át székhelyét. Az 1950-es feloszlás után működésüket a tengerentúlon folytatták. A rendszerváltás után újjászerveződtek Magyarországon is, 1997-ben 121 testvér tartozott a kongregációhoz (Puskely 1998).

Krisztus Királyról Nevezett Népművelő Testvérek Társasága

A fenti két rend tevékenységében is szerepelt a szociális segítség új gondolata, a felvilágosítás hangsúlyos szükségessége, amely szerencsésen egybeesett a Horthy-kormányzat „népjavító” elképzeléseivel, illetve a kultúrfölkény-elmélettel, amely új hangsúlyokat adott a nevelő-oktató munkának. Mindez a felnőttképzés, a népművelés terepén hozott jelentős erőfeszítéseket a két világháború között, melynek kiemelt célcsoportja a „romlatlan” agrárnépesség volt. A következő rend az előző kettőhöz képest jóval kisebb méretű volt, mégis érdemes említést tenni róluk, mert a szociális tevékenység e területe, a felvilágosítás, esetükben központi feladat rangjára emelkedett.

A rend az 1920-as évek végén kezdte meg működését a Krisztus Királyról Nevezett Népművelő Testvérek Társasága néven. A források Pusztamonostorba helyezik a rend anyazárdáját (Kósa 1992; Rózsásné 2007). A korabeli sajtó a Faluszövetség Nőosztályának megalakulását 1931-ben Tabra teszi, amelynek létrejöttében a Testvéreknek, és különösen főnöknőjüknek, Kurics Adalbertának szintén fontos szerepe volt (Sz. n. 1931e). A rend működését Rott Nándor veszprémi püspök 1928-ban hagyta jóvá. Gergely Jenő adatai alapján a hivatalos alapítás 1931-re tehető, mégpedig Egerben (Balogh–Gergely 1996; Gergely 1997).

A magyar alapítású, a pálos rend női ágához tartozó társaság elsőrendű céljával – egyedülálló módon – a népművelést, ezen belül a női felnőttképzést tűzte ki céljává. „A Társaság a nép vallásos nevelésével és kulturális gondozásával foglalkozott, s fő munkaterének a falut tekintette. A pusztamonostori zárdához kapcsolódott a rendi utánpótlásról gondoskodó novíciátus, de volt itt óvoda, napközi, bölcsőde és gyermeküdülő is” (Kósa 1992, 152). A korszak népművelési lázában ők ugyancsak a falut, de azon belül, rendhagyó módon, a nőtársadalmat célozták meg. Kurics Adalberta szavaiban visszaköszön a korszak erősödő

feminizmusának érve: „...a lezajlott világháborúban az otthonmaradt nő volt a kenyérkereső és a termelő gazda is, az értékesítő is, s a nevelő is.” Majd a nevelés irányába futtatja ki a gondolatot, legitimitást nyújtva rendje törekvéseinek:

Haladhat-e a falusi család, ha az asszony nem támogatja, hanem hátráltatja, nem kiegészíti és nem toldja a kenyérkereső jövedelmeit, hanem apasztja; ha nem szoktatja gyermekeit a vallásos, hazafias, emberbaráti lelkiületre, szorgalomra, rendre, takarékosagra, tisztaságra, munkásságra, jómodorra, okos beszédre, tisztelet tudásra stb. Mindezt nem várhatjuk tőle, ha ő maga sem tanulta (Kurics 1929, 1).

A rend a 30-as években havilapot is megjelentetett *Népapostol* címen, amelyet Rott Nándor veszprémi püspök az 1931 júliusában kiadott első számának beköszöntőjében mint „...az iskolánkívüli nőnevelés első kiadványát...” méltatta (Rott 1931, 1). Mint az már a beköszöntő lapszámából egyértelműen kiderült, magát a gyakorlati feladatot nem a kis létszámú rend kívánta ellátni: falusi tanítónőkhöz (később óvónőkhöz is) (Sz. n. 1931a) intézték felhívásukat. Róluk feltételezték, hogy nőként belátják a feladat fontosságát, mivel azonban munkájukban leterheltek, és nőként otthon is helyt kell álljanak, sem módjuk, sem idejük nincs, hogy erre a feladatra érdemben felkészüljenek. „Folyóiratunk célja nem csak az, hogy általános elvi útmutatást adjon, hanem minden ismeretkör egyes óráinak anyagát teljesen készen feldolgozva bocsássa a tanfolyam vezetői rendelkezésére” (Sz. n. 1931b, 14). A módszer nem volt ismeretlen a falusi tanítótársadalom előtt, egyéb szakmai lapok is éltek a mintaelőadások közlésének módszerével, az ilyen specifikus célközönség és témakör azonban újdonságot jelentett.

A rend célkitűzése egyértelmű és világos: „Öntudatosan tiszta erkölcsű családanycát, életrevaló háziasszonyt és lelkes honleányt nevelni a falusi leányokból” (Sz. n. 1931c, 18). Az erkölcs, mint hívószó meghatározó, de a program szociális síkra tereli, amennyiben a társadalom vezérfonalát jelentő normákat az életminőséget alapjaiban meghatározó értéként kezeli és írja körül. A *Falusi nőnevelés és a szociális kérdés* című írás azt taglalja, hogy a munkavállaláshoz elengedhetetlen a feddhetetlen erkölcs és a háztartási tudnivalók ismerete, amellyel sugallja, hogy a falusi nők számára a foglalkoztatás elsőrendű terepe a ház körüli munka, fizetett formában a cseléd munkakör. A rend célkitűzését a lap az alábbi 3 pontban fogalmazta meg:

- a. „az önnevelés intenzív bevezetése, a vallásos ismeretek elmélyítésével;
- b. anyai és háziasszonyi tudnivalók elméleti és gyakorlati anyaga;
- c. a hazafias szellem, nemzeti műveltség anyagát képező nemzeti élet, társadalmi és kedélynevelés tárgyköre” (Sz. n. 1931d, 4).

Elsősorban a jövő nemzedékét, a még alakítható, férjezetlen leányokat célozták meg programjaikkal, de nem feledkeztek meg az anyákról, asszonyokról sem. Számukra is nyíltak lehetőségek előadások meghallgatására, például a rend által rendszeresen tartott missziós összejöveteleken, amelyekről a *Katolikus nőnevelési hírek* című állandó rovat tájékoztatta az olvasót.

Az idézett rovatból az is kitűnik, hogy a rend elsősorban Somogy, Veszprém, Tolna és Szolnok megyékben fejtett ki tevékenységet, jellemző módon azonban megyénként csupán egy-két község neve merült fel rendszeresen. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy a nővérek más területen is igyekeztek könnyíteni az asszonyok terhein: Tabon, Pusztamonostoron például óvodát is nyitottak, és szintén Tabon szervezték meg az első női népfőiskolai tanfolyamot, 1931 novemberében (Sz. n. 1931e, 37).

„Működési engedélyük megvonásakor a testvérek száma 14 volt. A Társaság fogadalmas nővéreit az ún. világi testvérek és a faluönkéntesek támogatták.”⁴

Amint a fentiekből kitűnik, a katolikus egyház, illetve esetünkben az egyházban szerepet vállaló nők érzékelték a kor kihívásait, és a maguk módján választ adtak rá. Saját tevékenységükkel is jelzik, hogy ők maguk is átértékelték a női szerepvállalást, a női hivatás megítélését, és bár szemléletváltásuk nem volt oly viharos, mint a radikális feministáké, de a társadalom többsége számára követhetőbbnek bizonyult.

A női rendeknél megjelent új típusú gondoskodás a hagyományos jótékonykodás szerves folytatása volt, és bázisát is elsősorban ugyanaz a középosztály jelentette, amely anyagi háttérével már megengedhette magának a másokról való gondoskodás luxusát. A pénzeszközök mellett fontos azonban az a gyermekkortól szocializált viselkedéskultúra, amely magában hordozta a karitatív tevékenység iránti természetes nyitottságot, amelyet egyébként hangsúlyozott a társadalom felőli elvárás is.

A szociális tevékenységnek azonban nem csak erről az oldaláról nőtt meg a nők részvétele. A karitatív tevékenység kedvezményezettjei is elsősorban nők voltak ezeknél a szervezeteknél, amely jelzi a nők szemléletváltásának szoros összefüggését helyzetük nem mindig pozitív irányú változásával.

Úgy tűnik, a nők öntudata, önállósága megerősödött a katolikus egyházon belül is, mindazonáltal nem léphette át azt a határt, amelyet szervezeti keretei jelentettek: működése csakis hierarchikus irányítás, és ami még döntőbb: a férfiak által gyakorolt gyámság és ellenőrzés alatt volt elképzelhető.

⁴ A Krisztus Királyról Nevezett Népművelő Testvérek Társasága <https://www.adorans.hu/node/2478> (2020. aug. 06.)

Irodalom

- A Krisztus Királyról Nevezett Népművelő Testvérek Társasága <https://www.adorans.hu/node/2478> (2020. aug. 06.)
- Balogh Margit. 2009. Schlachta Margit. *Rubicon* 20 (4). http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/slachta_margit/ (2020. aug. 05.)
- Balogh Margit–Gergely Jenő. 1996. *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992: Adattár és Kronológia*. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete.
- Dr. Rott Nándor. 1931. Gondolatok az iskolán kívüli nőneveléshez. *Népapostol*, 1. sz. júl., 1.
- Gergely Jenő. 1997. *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Budapest: ELTE–BTK.
- Gergely Jenő. 2007. A kereszténydemokrácia Magyarországon. *Múltunk* 52 (3): 113–154.
- Kósa Károly. 1992. Szerzetesrendek és házaik Jász-Nagykun-Szolnok megye területén 1920–1950 között. In Zombori István szerk. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1991*. 149–159. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége.
- Kurics Adalberta. 1929. Falusi nőnevelés. *Új Barázda* 11 (3): 1.
- Mona Ilona. 1997. *Slachta Margit*. Budapest: Corvinus.
- Puskely Mária. 1998. *Kétezer év szerzetessége*. Budapest: Dinasztia Kiadó.
- Rózsásné Kubányi Andrea. 2007. Életüket szentelték a faluért. *Új Ember*, jún. 17., 8.
- Sz. n. 1931a. Katolikus nőnevelési hírek. *Népapostol*, dec., 154.
- Sz. n. 1931b. A „Népapostol” mint vezérfonal és segédeszköz. *Népapostol*, 1. sz., júl., 14.
- Sz. n. 1931c. Falusi nőnevelés és szociális kérdés. *Népapostol*, 1. sz., júl., 18.
- Sz. n. 1931d. A falusi nőnevelés munkaterve. *Népapostol*, 1. sz., júl., 4.
- Sz. n. 1931e. Somogyban szervezkednek a falusi nők. *Magyarország*, máj. 13., 12.
- Sz. n. *20 éves a Szociális Missziótársulat. 1908–1928*. Budapest: Szociális Missziótársulat Irodalmi Bizottság.
- Udvardy Tamás. 2014. *A Szociális Missziótársulat alapításának előzményei és fejlődése eredeti forrásművek és folyóiratok tükrében*. (Doktori Disszertáció. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar.) <https://core.ac.uk/reader/35132220> (2020. aug. 06.)

Anita BELOVARI

ULOGA KATOLIČKIH ŽENSKIH REDOVA U SOCIJALNOM I NARODNOM OBRAZOVANJU IZMEĐU DVA SVETSKA RATA U MAĐARSKOJ

Nastanak papske enciklike *Rerum Novarum*, objavljene 1891. godine, nagovestio je ponovno oživljavanje interesovanja za socijalnu situaciju nižih slojeva društva i u crkvenom kontekstu. Taj uticaj u mađarskom „neobaroknom“ kulturnom okruženju između dva svetska rata takođe se snažno osetio u praksi Katoličke crkve, uz podršku paternalističke Hortijeve vlade

koja je dopunjavala ideju pomoći sa isticanjem dužnosti da bi sebi stvorila odanu i stabilnu socijalnu pozadinu moći. Pored toga, u tom razdoblju se narativ o ženama takođe promenio. Cilj ovog rada je da se otkrije kako se ovaj složeni program pojavljuje u programu nove vrste – socijalno zasnovanih – ženskih monaških redova koje je oživeo katolički procvat, sa posebnim osvrtom na žene kao ciljnu publiku. Autor je do odgovora dolazio analizom primarnih i sekundarnih dokumenata. Pojavljuje se slika posvećene ženske zajednice koja je uložila ozbiljne napore da ublaži socijalne nedaće, primenjujući tradicionalne i nove metode, poput narodne kulture na koju se u onom razdoblju stavljao izuzetan naglasak.

Ključne reči: verske organizacije, ženski redovi, socijalni rad, narodna kultura, Hortijeva era

Anita BELOVÁRI

THE ROLE OF CATHOLIC WOMEN'S ORDERS IN SOCIAL AND POPULAR EDUCATION WORK BETWEEN THE TWO WORLD WARS IN HUNGARY

The promulgation of the papal encyclical *Rerum Novarum*, published in 1891 signaled a resurgent interest in the social situation of the lower strata of society in the ecclesiastical space as well. Its influence in the Hungarian “neo-baroque” cultural environment between the two world wars was also strongly felt in the practice of the Catholic Church, with the support of the paternalistic Horthy government, which complemented the idea of assistance with an emphasis on duties to create for itself a reliable, stable social background to power. In addition, the narrative about women also changed during the era. The aim of the study is to reveal how this complex program appears in the program of a new type of – socially based – female monastic orders brought about by the Catholic boom, especially with regard to women as a target audience. The author hoped to find the answer by analyzing primary and secondary documents. An image of a dedicated women's community emerges that has exerted serious efforts to alleviate social disadvantages, using traditional and new methods such as folk culture, which gained great emphasis in the era.

Keywords: religious organizations, women's orders, social work, folk culture, Horthy era

